

Artykuły

Andrzej Olaś

REFORMA, DEFORMA CZY ZWYKŁE MAJSTERKOWANIE? – UWAGI NA TLE ZMIAN W PRZEPISACH O PEŁNOMOCNICTWIE PROCESOWYM NA MOCY NOWELIZACJI KODEKSU POSTĘPOWANIA CYWILNEGO Z 9.03.2023 R.

Artykuł dotyczy zmian w regulacji pełnomocnictwa procesowego dokonanych na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r. Zmiany te objęły kilka zagadnień, w tym o istotnej doniosłości z punktu widzenia systemu prawa procesowego cywilnego oraz praktyki sądowej, takich jak zakres umocowania pełnomocnika z wyboru, czas trwania pełnomocnictwa z urzędu i powiązany z nim zakres powinności pełnomocnika z urzędu, kwestii związanych z pełnomocnictwem do doręczeń, a także zabiegi czysto kosmetyczne (terminologiczne). Zmiany te nie mogą być jednak uznane za element rzeczywistej reformy prawa procesowego cywilnego, pomijając elementy kluczowe z punktu widzenia efektywności urzeczywistniania prawa do sądu w postępowaniu cywilnym takie jak zakres przymusu adwokacko-radcowskiego oraz w powiązaniu z nim – system pomocy prawnej świadczonej z urzędu, w tym model wynagradzania pełnomocników świadczących tę pomoc.

I. WPROWADZENIE

W oczach projektodawców rozlicznych zmian w procedurze cywilnej w okresie ostatnich ośmiu lat, w tym bardzo obszernych modyfikacji wprowadzonych na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.¹ i 9.03.2023 r.², stanowią one postępującą reformę prawa procesowego cywilnego, która pomimo oporu środowisk prawniczych oraz zdarzających się po drodze

¹ Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469 ze zm.).

² Ustawa z 9.03.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 614).

– lecz niestrudzenie naprawianych – błędów i wypaczeń (wszak nie myli się tylko, kto nic nie robi!) konsekwentnie kroczy ku lepszej przyszłości sądowego wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych. Świat nauki i praktyki na ogół prezentuje w powyższym zakresie krańcowo odmienną optykę, mówiąc o deharmonizacji i „deformie” prawa procesowego cywilnego oraz pogłębiającym się kryzysie bądź wręcz upadku Kodeksu postępowania cywilnego z 1964 r.³

Pomimo pojawiających się niekiedy trafnych założeń, które nawiązują do nowoczesnych rozwiązań proceduralnych, oraz dobrych wzorców i praktyk znanych z obcych porządków prawnych⁴, ich fatalne pod względem techniczno-legislacyjnym wykonanie, w połączeniu z szeregiem rozwiązań złych, a nawet godzących w podstawowe wartości i gwarancje procesowe⁵, pogłębiającą się ustrojowo-organizacyjną dysfunkcją sądownictwa⁶ niezdolnego do prawidłowej implementacji dobrych rozwiązań, ogólny obraz tych zmian jest gorzej niż mierny, a mówiąc wprost – adekwatny do dominujących w piśmiennictwie oraz

³ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.). W piśmiennictwie zob. na ten temat np. T. Ereciński, *Ocena skutków nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 4.07.2019 r.* (w:) *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego. Konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzuski, Warszawa 2021, s. 19 i n.; J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego A.D. 2022. Esej o postmodernizmie, obskurantyzmie prawnym i niekompetencji*, „Przegląd Sądowy” 2023/2, przedruk z *Non Omne Quod Licet Honestum Est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, red. S. Byczko, A. Kappes, B. Kucharski, U. Promińska, Warszawa 2022, s. 20 i n.; J. Gudowski, *Tradycja, postęp i coś jeszcze. Czy Konstytucja uratuje Kodeks postępowania cywilnego?* (w:) *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzuski, Warszawa 2023, s. 17 i n.

⁴ W szczególności: instytucja posiedzeń przygotowawczych zmierzających do tego, by w miarę możliwości załatwić sprawę polubownie bez potrzeby przeprowadzenia rozprawy, a gdyby rozprawa okazała się konieczna – na pierwszym posiedzeniu na niej wyznaczonym, zaś w razie braku takiej możliwości na posiedzeniach odbywanych w kolejnych dniach, a jeżeli nie jest to możliwe – tak, aby upływ czasu pomiędzy kolejnymi posiedzeniami nie był nadmierny (por. art. 205⁵ § 1 i art. 206¹ k.p.c.), a także możliwość udzielania pouczeń w trybie art. 156¹ i 156² k.p.c.

⁵ Na plan pierwszy wysuwa się w tym zakresie niepojęta tendencja do ograniczania zasady jawności postępowania poprzez proliferację podstaw do orzekania na posiedzeniach niejawnych wraz z wprowadzaniem dodatkowych rozwiązań stanowiących dodatkowy asumpt do rezygnacji z rozprawy pomimo potrzeby przeprowadzenia postępowania dowodowego (w szczególności wprowadzenie pisemnych zeznań świadków jako drugiej obok zeznań ustnych formy przeprowadzenia tego dowodu w sposób w zasadzie blankietowy, a więc bez określenia jakichkolwiek kryteriów dla korzystania z formy pisemnej, względnie preferencji dla dowodu z zeznań ustnych wyrażających się np. możliwością wystąpienia przez stronę z wiążącym dla sądu wnioskiem o przesłuchanie świadka na rozprawie) oraz kolegiatności rozpoznawania spraw w postępowaniu przed sądem drugiej instancji.

⁶ Kryzys ten został w znacznym stopniu sprokurowany przez władzę ustawodawczą i wykonawczą w ramach próby podporządkowania sobie trzeciej władzy i „ręcznego sterowania” sądami z Ministerstwa Sprawiedliwości na drodze ingerencji w ustrojowe fundamenty całego systemu sądownictwa, w tym instytucjonalne gwarancje niezależności sądów i niezawisłości sędziowskiej w postaci Krajowej Rady Sądownictwa, Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego oraz systemu odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, a także innych aspektów ustroju sądów powszechnych.

pośród przedstawicieli zawodów prawniczych odczuć kwitowanych przytoczonymi wyżej określeniami. Zajmując się na poważnie, a przede wszystkim w sposób uczciwy intelektualnie i rzetelny, nauką prawa procesowego cywilnego, nie można wszak pozwolić sobie na to, by z góry kwitować wszelkie projektowane bądź uchwalane zmiany nacechowanymi ujemnie stwierdzeniami. Świadome dopuszczanie się tego typu antycypacyjnych uogólnień (swoisty intencjonalny błąd *pars pro toto*) w ramach analizy konkretnych zmian w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego stanowiłoby bowiem zaprzeczenie elementarnych akademickich wartości (*veritas, aequitas, ratio*), a nawet swoistą formę niebezpiecznej, choć dość wygodnej, doktrynalnej demagogii.

Wynikająca z braku ulegania tego rodzaju pokusom próba odpowiedzi na postawione w tytule tekstu pytanie poprzedzona zostanie szczegółową analizą zmian w przepisach o pełnomocnictwie wprowadzonych na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r. Zmiany te zostaną przedstawione według kolejności określonej ich prawną relewancją z punktu widzenia wpływu na system postępowania cywilnego jako swoistą całość, a nie według pierwszeństwa wynikającego z numeracji artykułów Kodeksu postępowania cywilnego dotkniętych ingerencją prawodawcy. Wnioski z powyższej analizy zostaną zaś skonfrontowane z poglądem autora na temat rzeczywistych potrzeb wymiaru sprawiedliwości dotyczących pilnych działań reformatorskich w obszarze związanym z udziałem pełnomocników w postępowaniu cywilnym.

II. UPRAWNIENIE DO WNIESIENIA SKARGI KASACYJNEJ I ZASTĘPOWANIA W POSTĘPOWANIU KASACYJNYM A ZAKRES PEŁNOMOCNICTWA PROCESOWEGO Z MOCY SAMEGO PRAWA (ART. 91 PKT 1 K.P.C.) ORAZ ZAKRES UMOCOWANIA PEŁNOMOCNIKA Z URZĘDU (ART. 118 § 2 K.P.C.)

1. UWAGI OGÓLNE

Ścisłe powiązanie zmian poczynionych w przepisach art. 91 pkt 1 i art. 118 k.p.c. przemawia za ich łącznym lub co najmniej sekwencyjnym omówieniem. Pierwszy z nich normuje bowiem zakres pełnomocnictwa procesowego z mocy samego prawa, wyznaczając ramy umocowania pełnomocnika procesowego w postępowaniu cywilnym w razie braku jego modyfikacji w samej treści pełnomocnictwa. Drugi zaś wyznacza granice umocowania pełnomocnika ustanowionego z urzędu, stanowiąc niejako *lex specialis* względem art. 91 k.p.c., tj. modyfikując treść normy ogólnej w odniesieniu do szczególnego przypadku pełnomocnictwa procesowego, jakim jest pełnomocnictwo mające swe źródło w czynności procesowej właściwego organu procesowego (*scil.* postanowieniu sądu o ustanowieniu adwokata lub radcy prawnego – art. 118 § 1 k.p.c.), a nie oświadczeniu woli samego mocodawcy (por. art. 89 k.p.c.).

2. ZAKRES PRZEDMIOTOWY PEŁNOMOCNICTWA PROCESOWEGO Z MOCY PRAWA A UMOCOWANIE DO WNIESIENIA SKARGI KASACYJNEJ I ZASTĘPOWANIE W POSTĘPOWANIU KASACYJNYM (ART. 91 PKT 1 K.P.C.)

Zmiana wprowadzona w art. 91 pkt 1 k.p.c. z dniem 1.07.2023 r. na mocy nowelizacji z 9.03.2023 r. sprowadza się do rozszerzenia katalogu „łączących się ze sprawą czynności procesowych” objętych *ex lege* zakresem umocowania pełnomocnika procesowego o wniesienie skargi kasacyjnej oraz zastępowanie strony w postępowaniu kasacyjnym.

Objęcie zakresem pełnomocnictwa procesowego umocowania do złożenia skargi kasacyjnej oraz reprezentowania strony w postępowaniu wywołanym wniesieniem tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia oznacza ni mniej, ni więcej jak przełamanie dotychczasowej wykładni tego przepisu, utrwalonej w orzecznictwie sądowym po uchwale Sądu Najwyższego z 5.06.2008 r. (III CZP 142/07)⁷, której nadano moc zasady prawnej. W judykacie tym rozstrzygnięto zagadnienie prawne budzące uprzednio istotne wątpliwości oraz rozbieżności w orzecznictwie sądowym⁸, przesądzając kategorycznie, że pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje z samego prawa umocowania do wniesienia skargi kasacyjnej i udziału w postępowaniu kasacyjnym⁹. Złożenie tego nadzwyczajnego środka zaskarżenia oraz reprezentacja skarżącego bądź innej strony w postępowaniu wywołanym tą czynnością nie pozostaje bowiem w immanentnym związku ze sprawą cywilną zakończoną prawomocnym orzeczeniem. „Wniesienie skargi kasacyjnej, jako nadzwyczajnego środka zaskarżenia, inicjuje bowiem

⁷ OSNC 2008/11, poz. 122.

⁸ Zob. postanowienie SN z 24.08.2005 r. (II CZ 73/05), LEX nr 202645, w którym przyjęto, że skoro art. 91 pkt 1 k.p.c. stanowi, że zakres pełnomocnictwa procesowego obejmuje czynności związane z nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, przysługującym od prawomocnego orzeczenia, jakim jest skarga o wznowienie postępowania, i obejmuje postępowanie wywołane jej wniesieniem, to czynnościami procesowymi łączącymi się ze sprawą w rozumieniu art. 91 pkt 1 k.p.c. są także czynności związane z innymi nadzwyczajnymi środkami prawnymi przysługującymi od prawomocnych orzeczeń i podejmowane w postępowaniu wywołanym ich wniesieniem. Takimi środkami są zaś skarga kasacyjna i skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. W uzasadnieniu tego judykatu wskazano, że żadne racje nie przemawiają za tym, żeby zakres pełnomocnictwa procesowego był ograniczony tylko do jednego nadzwyczajnego środka prawnego przysługującego od prawomocnego orzeczenia i postępowania wywołanego jego wniesieniem, a nie obejmował innych takich środków i postępowań wywołanych ich wniesieniem. Stanowisko to zostało powtórzone *in extenso* w postanowieniu SN z 27.03.2008 r. (III CZ 8/08), LEX nr 432217; postanowieniu SN z 3.04.2008 r. (II CZ 16/08), LEX nr 627209 oraz postanowieniu SN z 16.04.2008 r. (V CZ 22/08), LEX nr 646370.

⁹ W literaturze na ten temat zob. m.in. T. Zembrzuski, *Zwolnienie strony od kosztów sądowych oraz pełnomocnictwo procesowe w postępowaniu kasacyjnym*, „Palestra” 2009/3–4, s. 9 i n.; A. Górski, *Uwagi o sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Najwyższy (w:) Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, t. 2, s. 2813 i n.; R. Kaliński, *Treść i zakres pełnomocnictwa procesowego*, „Palestra” 2011/1–2, s. 31 i n.; K. Markiewicz, *Podmiotowe i przedmiotowe granice pełnomocnictwa w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Przegląd Sądowy” 2010/1, s. 32 i n.

odrębną sprawę w technicznoprosesowym znaczeniu, a zarazem wniesienie tej skargi – w przeciwieństwie do wniesienia skargi o wznowienie postępowania – nie zostało wyszczególnione w art. 91 k.p.c. wśród czynności objętych z mocy prawa zakresem przedmiotowym pełnomocnictwa procesowego¹⁰. Co istotne, w uzasadnieniu przedmiotowej uchwały, niejako *obiter*, tożsame stanowisko wyrażono także w odniesieniu do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, stwierdzając, że z identycznych jak w odniesieniu do skargi kasacyjnej względów pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje z samego prawa umocowania do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia i udziału w postępowaniu wywołanym jej złożeniem.

De lege lata, ze względu na obowiązujący w postępowaniach przed Sądem Najwyższym oraz w ramach czynności procesowych bezpośrednio wiążących się z tymi postępowaniami (w szczególności złożenie skargi kasacyjnej do Sądu Najwyższego za pośrednictwem sądu *a quo*) bezwzględny przymus adwokacko-radcowsko-rzecznikowski, umocowanie do złożenia skargi kasacyjnej oraz zastępowania strony w postępowaniu kasacyjnym uzależnione jest od spełnienia przez pełnomocnika kryteriów określonych w art. 87¹ k.p.c., reglamentującym zdolność postulacyjną w przedmiotowym zakresie. Po zmianie w art. 91 pkt 1 k.p.c. z dniem 1.07.2023 r. skuteczność pełnomocnictwa procesowego o zakresie wynikającym z tego artykułu w postępowaniu kasacyjnym uzależniona pozostanie od kwestii podmiotowej, tj. kwalifikacji mandatariusza do występowania przed Sądem Najwyższym oraz podejmowania czynności związanych bezpośrednio z tym postępowaniem. Kwalifikacje te sprowadzają się do wykonywania przez pełnomocnika jednego z prawniczych zawodów zaufania publicznego powołanego do udzielania pomocy prawnej, a więc adwokata lub radcy prawnego, a w sprawach własności intelektualnej także rzecznika patentowego (art. 87¹ § 1 k.p.c.), względnie posiadania statusu sędziego (*lege non distinguente*: sądu powszechnego, wojskowego, administracyjnego lub Sądu Najwyższego), prokuratora, notariusza albo profesora lub doktora habilitowanego nauk prawnych (art. 87¹ § 2 k.p.c.).

Podkreślenia wymaga, że dokonana na mocy nowelizacji z 9.03.2023 r. zmiana nie wpływa na zakres umocowania pełnomocnika procesowego w kontekście skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. W tym zakresie aktualność w pełni zachowuje dotychczasowe orzecznictwo, zgodnie z którym pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje z mocy samego prawa umocowania do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz do zastępowania w postępowaniu wywołanym wniesieniem tego środka¹¹. Pełnomocnictwo do ww. czynności musi być udzie-

¹⁰ Zob. uzasadnienie uchwały SN z 5.06.2008 r. (III CZP 142/07).

¹¹ Poza powołaną już uchwałą SN z 5.06.2008 r. (III CZP 142/07) zob. m.in. postanowienie SN z 14.06.2005 r. (V CZ 61/05), LEX nr 1109475; postanowienie SN z 14.07.2005 (V CNP 16/05), LEX nr 1515406; postanowienie SN z 21.03.2006 r. (V CZ 6/06), LEX nr 1515406; postanowienie SN

lone w sposób wyraźny, tj. jednoznacznie wskazywać umocowanie do złożenia ww. nadzwyczajnego środka zaskarżenia i do reprezentowania mocodawcy w postępowaniu wywołanym jego wniesieniem.

W tym zakresie nieprzekonująca byłaby argumentacja, że skoro w przypadkach nieunormowanych w przepisach o skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia do postępowania wywołanego wniesieniem tego środka stosuje się odpowiednio przepisy o skardze kasacyjnej (art. 424¹² k.p.c.), to wobec milczenia art. 91 pkt 1 k.p.c. odnośnie do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia uznać można, iż *mutatis mutandis*, pełnomocnictwo procesowe obejmuje swoim zakresem również umocowanie do wniesienia tego środka i zastępowania w postępowaniu wywołanym jego wniesieniem. Klauzula odsyłająca zawarta w art. 424¹² k.p.c. dotyczy bowiem *expressis verbis* wyłącznie uzupełniania luk w przepisach o postępowaniu ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, stosowanymi odpowiednio przepisami o postępowaniu kasacyjnym. Tymczasem przepis art. 91 k.p.c. nie zawiera normy regulującej postępowanie kasacyjne, lecz ogólną regułę odnoszącą się do zakresu pełnomocnictwa procesowego w postępowaniu cywilnym.

Po drugie zaś, nawet w obliczu nad wyraz widocznych w ostatnich latach deficytów w zakresie fachowości, rzetelności oraz staranności prawodawcy prowadzących do hiperinflacji prawa, stawiającej pod dużym znakiem zapytania zasadność odwoływania się do klasycznego dla argumentacji prawniczej toposu w postaci założenia (domniemania) racjonalności ustawodawcy¹², trudno przypuszczać, że nieobjęcie zakresem nowelizowanego art. 91 pkt 1 k.p.c. umocowania do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz zastępowania w postępowaniu wywołanym wniesieniem tego środka obok skargi kasacyjnej było zwykłym przeoczeniem prawodawcy skutkującym rzeczywistą luką normatywną, a nie świadomą decyzją o utrzymaniu wyłączenia tych czynności poza szerokim, acz limitowanym zakresem pełnomocnictwa procesowego *ex lege*. Z naukowej rzetelności zauważyć trzeba jednak, że pewne wątpliwości co do rzeczywistej intencji ustawodawcy może zasiać niefortunna, a mówiąc wprost, kompletnie nieporadna redakcja zmie-

z 19.05.2006 r. (III CZ 27/06), LEX nr 1102669; postanowienie SN z 23.3.2007 r. (V CZ 18/07), LEX nr 274243; postanowienie SN z 11.03.2008 r. (II CZ 116/07), LEX nr 627221; postanowienie SN z 5.12.2008 r. (III CZ 38/08), LEX nr 1360265.

¹² Z. Ziemiński wskazuje trafnie, że założenie racjonalności ustawodawcy implikuje jego doskonałą wiedzę i umiejętność posługiwania się językiem, w którym formułuje przepisy. Założenie to jest tworem teoretycznym (fikcją prawną), przyjmowanym w prawoznawstwie w celu dodatkowej legitymizacji utrwalonych dyrektyw interpretacyjnych, reguł inferencyjnych i kolizyjnych; Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2004, s. 231–232 i 237. Co do obecnego stanu legislacji w dziedzinie postępowania cywilnego, które falsyfikuje założenie racjonalności prawodawcy, trzeba przy tym podzielić cierpkie uwagi J. Gudowskiego, piszącego o obskurantyzmie prawnym i niekompetencji; zob. J. Gudowski, *Kodeks postępowania cywilnego A.D. 2022...*, s. 242 i n.

nionego na mocy tej samej nowelizacji art. 118 § 5 k.p.c. W myśl bowiem tego przepisu w nowym brzmieniu, jeżeli adwokat lub radca prawny ustanowiony przez sąd lub w związku z postępowaniem ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia nie stwierdza podstaw do wniesienia tej skargi lub skargi kasacyjnej, jest on obowiązany niezwłocznie zawiadomić na piśmie o tym stronę oraz sąd, nie później niż w terminie dwóch tygodni od dnia doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem albo zawiadomienia go o wyznaczeniu. Ścisła, logiczno-językowa interpretacja tego przepisu w powiązaniu ze znowelizowanym art. 118 § 2 k.p.c., który kształtuje zakres umocowania pełnomocnika z urzędu poprzez odwołanie do treści art. 91 k.p.c., prowadziłyby do wniosku, że pełnomocnik ten uprawniony jest nie tylko do wniesienia skargi kasacyjnej, ale również skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Wynik tej wykładni należy jednak odrzucić jako zgoła irracjonalny oraz niespójny z brzmieniem art. 91 pkt 1 k.p.c.

W efekcie powyższego w odniesieniu do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia aktualność zachowują tezy przypominane po wielokroć w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Pełnomocnictwo procesowe nie obejmuje więc w dalszym ciągu z mocy samego prawa umocowania do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia ani do zastępowania w postępowaniu wywołanym wniesieniem tego środka. Umocowanie w powyższym zakresie musi być udzielone w sposób wyraźny, tj. jednoznacznie określać uprawnienie ustanawianego pełnomocnika do złożenia ww. nadzwyczajnego środka zaskarżenia i do reprezentowania mocodawcy w postępowaniu wywołanym jego wniesieniem. Pełnomocnictwo to może być przy tym udzielone nie tylko po prawomocnym zakończeniu postępowania w sprawie, a więc aktualizacji podstaw do złożenia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, ale również *ex ante* – przez udzielenie pełnomocnictwa do sprawy ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, albo też rozszerzenie zakresu pełnomocnictwa procesowego, o którym mowa w art. 91 k.p.c., w trybie art. 92 k.p.c.¹³

Odnośnie do kwestii intertemporalnych związanych ze stosowaniem art. 91 pkt 1 k.p.c. w nowym brzmieniu przyjąć należy, że data udzielenia pełnomocnictwa procesowego (przed dniem 1.07.2023 r., a więc datą wejścia w życie nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r., w przedmiotowym zakresie) jest nierelevantna dla oceny zakresu umocowania pełnomocnika z punktu widzenia uprawnienia do złożenia skargi kasacyjnej oraz reprezentacji

¹³ Odnośnie do skargi kasacyjnej w stanie prawnym sprzed 1.07.2023 r. zob. przykładowo postanowienie SN z 14.12.2018 r. (I CZ 108/18), LEX nr 2615496, w którym wskazano, że „w sytuacji, w której pełnomocnik zostaje ustanowiony w konkretnej sprawie toczącej się przed sądem powszechnym, rozciągnięcie przysługującego mu umocowania na wniesienie skargi kasacyjnej i reprezentację przed Sądem Najwyższym wymaga udzielenia odrębnego pełnomocnictwa procesowego, względnie takiego rozszerzenia treści pełnomocnictwa w zestawieniu z zakresem wynikającym z art. 91 k.p.c., aby wynikało z niego także umocowanie do działania przed Sądem Najwyższym w postępowaniu kasacyjnym”.

w postępowaniu kasacyjnym. Kierując się przyjętą w art. 19 ust. 1 noweli zasadą bezpośredniego działania prawa nowego opartą na tzw. systemie czynności postępowania¹⁴, uznać należy, że począwszy od 1.07.2023 r. pełnomocnictwa procesowe udzielone przed tym dniem, jak i po tym dniu z mocy prawa będą obejmować umocowanie do wniesienia skargi kasacyjnej oraz zastępstwa w postępowaniu kasacyjnym, jeżeli w ich treści uprawnienie to nie zostało wyraźnie odjęte. Począwszy od 1.07.2013 r., nie będzie zatem podstaw do odrzucenia skargi kasacyjnej złożonej przez pełnomocnika w osobie adwokata lub radcy prawnego działającego w oparciu o pełnomocnictwo procesowe o zakresie wynikającym z art. 91 k.p.c. na podstawie art. 398⁶ § 2 k.p.c., jako wniesionej przez osobę nieuprawnioną (nieumocowaną), choćby skarga kasacyjna została złożona przed tym dniem.

Oceniając powyższą zmianę, zaryzykować można stwierdzenie, że prowadzi ona *de facto* do przywrócenia swoistej niekonsekwencji, jaką do czasu powołanej wyżej uchwały Sądu Najwyższego z 5.06.2008 r. można było zaobserwować w judykaturze odnośnie do oceny zakresu pełnomocnictwa z mocy samego prawa w kontekście skargi kasacyjnej oraz skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Jak już bowiem wcześniej wskazano, w poprzedzającym tę uchwałę orzecznictwie dominowało przeświadczenie, że o ile pełnomocnictwo procesowe obejmuje *ex lege* uprawnienie do wniesienia skargi kasacyjnej i zastępowania strony w postępowaniu kasacyjnym (a do 6.02.2005 r. kasacji)¹⁵, o tyle nie mieści ono w sobie umocowania do złożenia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia i reprezentowania mandanta w postępowaniu wywołanym tą czynnością. W uchwale Sądu Najwyższego z 5.06.2008 r. zakwestionowano tę dychotomię, konstatując trafnie, że z punktu widzenia zastosowanego w art. 91 pkt 1 k.p.c. kryterium powiązania określonej czynności procesowej ze sprawą, do której udzielono pełnomocnictwa, jako determinanty zakresu pełnomocnictwa procesowego, nie ma znaczących różnic pomiędzy skargą kasacyjną a skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz postępowań wywoła-

¹⁴ System ten przewiduje, że nowe przepisy proceduralne stosuje się, począwszy od pierwszej czynności dokonanej po ich wejściu w życie; zob. W. Broniewicz (w:) W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2014, s. 46. Szerzej na temat reguł intertemporalnych w prawie procesowym cywilnym zob. zwłaszcza M. Walasik, *Intertemporalna reguła kontynuacji w prawie procesowym cywilnym* (w:) *Proces cywilny. Nauka – Kodyfikacja – Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 311 i n.; M. Walasik, *Intertemporal solutions in law of civil procedure* (w:) *The intertemporal problems – polish legal perspective*, red. J. Mikołajewicz, A. Godek, W. Szafranski, Poznań 2017, s. 61 i n.

¹⁵ Zob. przykładowo: postanowienie SN z 7.04.2006 r. (III CZ 13/06), OSNC 2006/10, poz. 176, z omówieniem Z. Krzemińskiego, *Przegląd orzecznictwa, „Palestra”* 2007/5–6, s. 307; postanowienie SN z 21.12.2006 r. (II PZ 66/06), LEX nr 1050485; postanowienie SN z 27.03.2008 r. (III CZ 8/08), LEX nr 432217; postanowienie SN z 3.04.2008 r. (II CZ 16/08), LEX nr 627209; postanowienie SN z 16.04.2008 r. (V CZ 22/08), LEX nr 646370.

nych wniesieniem tych środków. Każda z tych skarg ma bowiem status nadzwyczajnych środków zaskarżenia o charakterze czysto kontrolnym – ich złożenie prowadzi do ograniczonej (zakresem zaskarżenia oraz podstawami skargi – por. art. 398¹³ § 1 i art. 424¹⁰ zd. 1 k.p.c.) kontroli legalności przeprowadzonego postępowania i wydanego w nim orzeczenia, z wykluczeniem dokonywania jakichkolwiek nowych ustaleń faktycznych i przeprowadzania dowodów, a nawet weryfikacji ustaleń faktycznych i oceny dowodowej, na której oparto zaskarżone orzeczenia (por. art. 398³ § 3, art. 398¹³ § 2 oraz art. 424⁴ zd. 2 k.p.c.). W rezultacie, odmiennie niż w wypadku wznowienia postępowania objętego na mocy art. 91 pkt 1 k.p.c. zakresem pełnomocnictwa procesowego, postępowanie wywołane wniesieniem tych środków nie może być uznane za dalszą część postępowania w sprawie zakończonej prawomocnym orzeczeniem. Przeciwnie – postępowania te mają swój samodzielny przedmiot wyznaczony podstawami każdej ze skarg.

Niezależnie od powyższych zastrzeżeń dogmatyczno-prawnych co do prawidłowości poczynionej zmiany negatywnie trzeba ocenić samą ideę ingerencji w przepis, który cechował się względnie dużą stabilnością. Wszelkie zmiany w przepisach proceduralnych wiąże się bowiem immanentnie z przejściowością (do momentu pełnej asymilacji nowej regulacji przez adresatów prawa, a często również do czasu zakończenia postępowań wszczętych pod rządami poprzednio obowiązujących przepisów) destabilizacją „żywego organizmu” w postaci systemu prawa procesowego cywilnego. Zmiany te powinny mieć zatem silne uzasadnienie aksjologiczne bądź praktyczne, które przeważa nad negatywnymi konsekwencjami ich wprowadzenia związanymi z zaburzeniem dotychczasowego stanu prawnego. W tym wypadku takich racji nie sposób jest się doszukać. Przeciwnie – po 15 latach od podjęcia przez Sąd Najwyższy uchwały z 5.06.2008 r. doszło do utrwalenia ukształtowanej przez ten trybunał wykładni art. 91 pkt 1 k.p.c., która nie sprawiała istotnych problemów praktycznych. Z pragmatycznego punktu widzenia patrząc, należy stwierdzić, że ww. okres był przy tym z pewnością dostatecznie długi, by zarówno zawodowi pełnomocnicy, jak i sędziowie przywykli do przyjętego w ww. uchwale sposobu rozumienia tej normy, jak również jej procesowych implikacji. Mówiąc wprost – każdy adwokat bądź radca prawny zajmujący się choć trochę postępowaniem cywilnym zdążył oswoić się z faktem, że uzyskanie umocowania do wniesienia skargi kasacyjnej, jak i skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia wymaga wyraźnego zastrzeżenia w treści pełnomocnictwa, względnie udzielenia odrębnego pełnomocnictwa do wniesienia tych środków i zastępowania w postępowaniach wywołanych ich wniesieniem. Zmiana stanu prawnego w tym zakresie w odniesieniu do skargi kasacyjnej nie przynosi zatem żadnej istotnej wartości dodanej (np. usprawnienia postępowania, poprawy dostępu do sądu, zwiększenia przewidywalności procedury bądź też usunięcia jej istotnych mankamentów), wprowadza natomiast zbyteczną, a nieuniknioną destabilizację.

III. ZAKRES UMOCOWANIA PEŁNOMOCNIKA Z MOCY PRAWA (ART. 118 K.P.C.)

Najbardziej doniosły skutek zmiany treści art. 91 pkt 1 k.p.c. przez rozciągnięcie zakresu pełnomocnictwa procesowego na upoważnienie do wniesienia skargi kasacyjnej i zastępowania w postępowaniu kasacyjnym ujawnia się na gruncie regulacji art. 118 § 2 k.p.c. dotyczącej zakresu pełnomocnictwa procesowego wynikającego z postanowienia sądu o ustanowieniu adwokata lub radcy prawnego z urzędu. Zgodnie z dotychczasowym brzmieniem przepisu adwokat lub radca prawny ustanowiony przez sąd jest obowiązany zastępować stronę do prawomocnego zakończenia postępowania, chyba że z postanowienia sądu wynika, iż obowiązek zastępowania strony ustaje wcześniej. W myśl art. 118 § 2 k.p.c. w brzmieniu nadanym na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r., jeżeli z postanowienia sądu nie wynika, że obowiązek zastępowania strony ustaje wcześniej, pełnomocnik z urzędu obowiązany jest zastępować stronę w zakresie wynikającym z art. 91 k.p.c. Skorelowanie granic umocowania pełnomocnika z urzędu z zakresem pełnomocnictwa procesowego wedle art. 91 pkt 1 k.p.c. w połączeniu z redakcyjną zmianą poczynioną w treści art. 118 § 5 k.p.c. nie pozostawia wątpliwości, że od 1.07.2023 r. adwokat lub radca prawny ustanowiony przez sąd jest obowiązany zastępować stronę nie tylko do czasu prawomocnego zakończenia postępowania, ale – w sprawach kasacyjnych¹⁶ – również w zakresie związanym z postępowaniem kasacyjnym. W praktyce, w zależności od wyniku prawomocnie zakończonego postępowania, może to oznaczać powinność opracowania i złożenia skargi kasacyjnej na rzecz strony, dla której postępowanie zakończyło się niekorzystnym rozstrzygnięciem, względnie odpowiedzi na skargę przeciwnika procesowego (strony przeciwnej albo interwenienta ubocznego działającego na jej korzyść, uczestnika postępowania nieprocesowego o sprzecznym interesie względem mandanta, względnie Prokuratora Generalnego, Rzecznika Praw Obywatelskich bądź innego legitymowanego podmiotu, który wywiódł skargę kasacyjną na niekorzyść mocodawcy), a w każdym wypadku zastępowanie w postępowaniu wywołanym wniesieniem skargi kasacyjnej.

W wypadku pełnomocnika z urzędu strony mającej legitymację do zaskarżenia prawomocnego wyroku skargą kasacyjną oraz interes prawny w jej wniesieniu, wynikający z pokrzywdzenia (*gravaminis*) tym orzeczeniem¹⁷, aktualnie pozostaje zastosowanie normy art. 118 § 5 k.p.c. odnoszącej się do sytuacji, gdy pełnomocnik z urzędu (w dotychczasowym stanie prawnym – ustanowiony

¹⁶ Por. w szczególności art. 398² i art. 519¹ k.p.c.

¹⁷ Na temat interesu prawnego w zaskarżeniu jako przesłanki dopuszczalności środka zaskarżenia w orzecznictwie zob. uchwała SN z 15.05.2014 r. (III CZP 88/13), OSNC 2014/11, poz. 108. W literaturze zamiast wielu zob. D. Mróz-Szarmach, *Interes prawny w zaskarżeniu orzeczenia w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*, Warszawa 2020, s. 96 i n.; A. Olaś, *Zarzut braku interesu prawnego w zaskarżeniu orzeczenia (w:) Zarzuty apelacyjne w procesie cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2023, s. 263 i n.

w tym celu) nie znajduje uzasadnionych podstaw do wniesienia tego środka. Dotychczas przepis ten stanowił, że jeżeli adwokat lub radca prawny ustanowiony w związku z postępowaniem kasacyjnym lub postępowaniem ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia nie stwierdza podstaw do wniesienia skargi, jest on obowiązany niezwłocznie zawiadomić na piśmie o tym stronę oraz sąd, nie później niż w terminie dwóch tygodni od dnia zawiadomienia go o wyznaczeniu¹⁸. Do zawiadomienia adwokat lub radca prawny dołącza sporządzoną przez siebie opinię o braku podstaw do wniesienia skargi. Opinia nie jest załączana do akt sprawy i nie jest doręczana stronie przeciwnej. W myśl zmienionego na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r. zdania pierwszego tego przepisu, jeżeli adwokat lub radca prawny ustanowiony przez sąd lub w związku z postępowaniem ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia nie stwierdza podstaw do wniesienia tej skargi lub skargi kasacyjnej, jest on obowiązany niezwłocznie zawiadomić na piśmie o tym stronę oraz sąd, nie później niż w terminie dwóch tygodni od dnia doręczenia orzeczenia z uzasadnieniem albo zawiadomienia go o wyznaczeniu. Powyższy przepis eliminuje wszelkie wątpliwości co do konsekwencji zmiany art. 91 pkt 1 k.p.c. i art. 118 § 2 k.p.c. odnośnie do zakresu umocowania, a zarazem obowiązków pełnomocnika z urzędu. Skoro bowiem pełnomocnik ustanowiony do konkretnej sprawy zobligowany jest w terminie dwóch tygodni od dnia doręczenia prawomocnego orzeczenia sądu drugiej instancji z uzasadnieniem zawiadomić mandanta i sąd o stwierdzeniu braku podstaw do wniesienia skargi kasacyjnej, dołączając opinię prawną w tym przedmiocie, to oczywiste jest, że w wypadku, w którym w przekonaniu pełnomocnika z urzędu istnieją podstawy do złożenia tego środka, jest on nie tylko umocowany, ale i zobligowany, by to uczynić.

Zmiany w powołanych wyżej przepisach budzą poważane zastrzeżenia z wielu względów. Po pierwsze, prowadzą one do automatycznego rozciągnięcia obowiązków adwokata lub radcy prawnego ustanowionego z urzędu w określonej sprawie cywilnej na nową sprawę w znaczeniu „technicznoprosesowym”, za jaką trzeba uznać sprawę ze skargi kasacyjnej. Rozszerzenie to, w warunkach anachronicznego i dysfunkcjonalnego, a niezreformowanego na mocy nowelizacji z 9.03.2023 r. systemu świadczenia pomocy prawnej z urzędu oraz stanowiącej jego element regulacji sposobu wynagradzania pełnomocników z urzędu, prowadzi wprost do dalszego przerzucenia na adwokatów i radców prawnych rzeczywistego ciężaru świadczenia pomocy prawnej z urzędu, bez

¹⁸ Na temat prawnych i etycznych uwarunkowań odmowy sporządzenia skargi kasacyjnej przez pełnomocnika z urzędu zob. zwłaszcza: M. Mamiński, *Odmowa sporządzenia skargi kasacyjnej przez profesjonalnego pełnomocnika po nowelizacji k.p.c.*, „Monitor Prawniczy” 2010/17, s. 981 i n.; J. Derlatka, *Odmowa wniesienia skargi kasacyjnej przez adwokata z urzędu w świetle orzecznictwa ETPCz w sprawach polskich*, Przegląd orzecznictwa, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010/3, s. 35 i n.; T. Zembrzusi, *Zaufanie strony a odmowa sporządzenia przez pełnomocnika nadzwyczajnego środka zaskarżenia (w:) Tajemnica adwokacko-radcowska i notarialna oraz inne środki ochrony zaufania w postępowaniu cywilnym*, red. S. Cieślak, Warszawa 2022, s. 199 i n.

równoczesnego wywiązania się przez państwo z powinności zapewnienia właściwych pod względem prawnym i finansowym (ekonomicznym) warunków świadczenia tej pomocy¹⁹. Trzeba przy tym wskazać, że to właśnie ów system wraz z zakresem przymusu adwokacko-radcowsko-rzecznikowskiego, który wymaga istotnego poszerzenia²⁰, stanowią dwa obszary wymagające realnej,

¹⁹ Zapewnienie efektywnego systemu pomocy prawnej z urzędu, w tym jego prawidłowa organizacja oraz właściwe finansowanie, należą do podstawowych obowiązków państwa. Ich realizacja stanowi także prawnomiędzynarodowy obowiązek w ramach gwarancji prawa do sądu na mocy art. 6 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (zob. w tej kwestii zwłaszcza wyrok ETPCz z 9.10.1979 r., skarga nr 6289/73, *Airey v. Irlandia*) czy też art. 47 ust. 3 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (zob. zwłaszcza wyrok TS z 22.12.2010 r., C-279/09, pkt 48). Europejskie standardy i dobre praktyki w zakresie pomocy prawnej z urzędu kształtowane są również przez liczne akty typu *soft-law* w postaci zaleceń, wytycznych i rekomendacji instytucji międzynarodowych; zob. zwłaszcza: Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy z 18.02.1976 r., (76)5 w zakresie pomocy prawnej w sprawach cywilnych, handlowych i administracyjnych; Zalecenia Komitetu Ministrów Rady Europy z 2.03.1978 r., (78)8 w zakresie pomocy prawnej i porad prawnych; Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy z 8.01.1993 r., R (93)1 w sprawie efektywnego dostępu do prawa i wymiaru sprawiedliwości dla najuboższych; Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy z 31.03.2021 wraz z Memorandum Wyjaśniającym – Wydajność i skuteczność systemów pomocy prawnej w obszarach prawa cywilnego i administracyjnego; Zalecenia Rady Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy (CCBE) z 2010 r. w zakresie pomocy prawnej; Rekomendacje CCBE z 2018 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu. W literaturze odnośnie do postulatów reformy systemu wynagradzania pełnomocników z urzędu zob. zwłaszcza P. Rylski, *Orzekanie o wynagrodzeniu pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym – uwagi de lege ferenda*, „Radca Prawny” 2022/2, s. 161 i n.

²⁰ Przepisy ograniczające możliwość osobistego działania przez stronę w postępowaniu, a zarazem swobodę co do wyboru pełnomocnika, stanowią niewątpliwie istotne zawężenie autonomii woli stron w zakresie możliwości osobistego działania w procesie oraz dostępu do sądu, limitowanego przez obowiązkowe zastępstwo prawne. Jak przyjmowano już w okresie międzywojennym, kiedy to na mocy art. 86 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego przymus adwokacki obowiązywał nie tylko w postępowaniu przed Sądem Najwyższym, ale także przed sądami apelacyjnymi, jak również przed sądami okręgowymi jako sądami pierwszej instancji, ograniczenie zdolności postulacyjnej strony w formie bezwzględnego przymusu adwokackiego służy zasadniczo dwóm celom. Po pierwsze, rolą tych regulacji jest ochrona prawidłowego toku postępowania jako swoista gwarancja działania za strony w postępowaniu przez zawodowych zastępców procesowych, a więc przez osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje, a w szczególności znajomość prawa i umiejętność krytycznej oceny stanu faktycznego sprawy, pozwalające na właściwe działanie przed sądem. W tym ujęciu ograniczenie to jest zgodne z interesem publicznym, leżącym w zapewnieniu sprawności postępowań, warunkującej skuteczność ochrony prawnej oraz autorytet wymiaru sprawiedliwości. Drugim celem tych przepisów jest ochrona prawna podmiotów postępowania niejako „na przedpolu”. Ustawodawca dąży do ochrony uczestników postępowania przed niebezpieczeństwem wadliwego (niekompetentnego) prowadzenia swoich spraw sądowych „na własną rękę”, tudzież powierzenia zastępstwa procesowego niewykwalifikowanym pełnomocnikom procesowym, które może wywołać niekorzystne dla strony – często nieodwracalne – skutki w jej sferze prawnej. Zob. przykładowo: J. Korzonek, *Przymus adwokacki w kodeksie postępowania cywilnego*, „Głos Prawa” 1931/2, s. 71; S. Gołąb, *O pełnomocnikach w procesie cywilnym*, „Palestra” 1938/10,

starannie przygotowanej i umiejętnie implementowanej reformy, niezbędnej do zapewnienia efektywnego dostępu do sądu dla gorzej sytuowanych osób potrzebujących pomocy prawnej oraz poprawy sprawności i efektywności postępowania cywilnego, a tym samym pełnego urzeczywistnienia prawa do sądu w sposób odpowiadający konstytucyjnym, konwencyjnym i europejskim standardom.

Po drugie, sposób unormowania zakresu umocowania pełnomocnika z urzędu na mocy rzeczowej nowelizacji nie został należycie skorelowany z drugim elementem tzw. prawa ubogich, a mianowicie uprawnieniem do domagania się zwolnienia od kosztów sądowych. Trzeba bowiem zauważyć, że zgodnie z utrwalonym w judykaturze²¹ i doktrynie²² poglądem zwolnienie strony od kosztów sądowych w sprawie, przyznane w postępowaniu przed sądem powszechnym, nie obejmuje postępowania kasacyjnego. Wniesienie skargi kasacyjnej wszczyna nową sprawę, a tym samym obowiązkiem skarżącego jest uiszczenie stosownej opłaty sądowej bądź złożenie wniosku o zwolnienie od tego obowiązku. Co przy tym znamienne, pogląd ten uległ petryfikacji pod wpływem powoływanej już uchwały SN z 5.06.2008 r. Dezaktualizacja tego judykatu w kwestii zakresu pełnomocnictwa procesowego na mocy art. 91 pkt 1 k.p.c. w rezultacie zmiany ww. przepisu na mocy marcowej nowelizacji sama przez się nie eliminuje racji, dla których przyjęto, że zwolnienie od kosztów sądowych udzielone w określonej sprawie nie rozciąga się na postępowanie kasacyjne, które obejmuje „odrębną w znaczeniu technicznoprocesowym sprawę”.

W efekcie w nowym stanie prawnym będzie mogło często dochodzić do wyjątkowo niekomfortowej dla adwokatów i radców prawnych sytuacji swoistego uwikłania ich w postępowanie wpałkowe w przedmiocie zwolnienia od kosz-

---

s. 936 i n.; M. Sychowicz, *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1996/7–8, s. 27 i n.; A. Zieliński, *Przepisy o pełnomocnikach procesowych po nowelizacji KPC*, „Monitor Prawniczy” 2004/17, s. 779 i n.; T. Erciński, *Kilka refleksji o przymusie adwokacko-radcowskim (w:) XX lat samorządu radców prawnych. Księga jubileuszowa*, red. J. Żuławski, Warszawa 2002, s. 137 i n.; T. Zembrzusi, *Kilka uwag o przymusie adwokacko-radcowskim w postępowaniu przed Sądem Najwyższym po nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2006/1, s. 120 i n.; T. Zembrzusi, *Względny przymus bezwzględny, czyli pełnomocnik procesowy w sprawach własności intelektualnej (w:) In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poździk, Warszawa 2022, s. 247 i n.; A. Olaś, *Kilka uwag o przymusie adwokacko-radcowsko-rzecznikowskim w postępowaniu w sprawach własności intelektualnej*, „Monitor Prawniczy” 2021/20, s. 1065 i n.; A. Jarocho, *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym, czyli od przyprawców do gwarantów profesjonalizmu procesowego (w:) Tajemnica adwokacko-radcowska i notarialna oraz inne środki ochrony zaufania w postępowaniu cywilnym*, red. S. Cieślak, Warszawa 2022, s. 123; M. Iaroslavska, *Obligatoryjne zastępstwo procesowe środkiem ochrony stron w kontradiktoryjnym postępowaniu opartym na systemie prekluzji*, „Polski Proces” 2023/1, s. 85 i n.

²¹ Zob. uchwała składu 7 sędziów SN z 5.06.2008 r. (III CZP 142/07) (zasada prawna). Zob. także m.in. postanowienie SN z 30.03.2017 r. (V CZ 20/17), LEX nr 2273879.

²² Zob. m.in. P. Feliga (w:) M. Uliasz, P. Feliga, *Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Komentarz*, Warszawa 2020, komentarz do art. 100, uw. 9; K. Gonera (w:) *Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Komentarz*, Warszawa 2011, komentarz do art. 100, uw. 11.

tów sądowych odnośnie do opłaty sądowej od skargi kasacyjnej. Z praktycznego punktu widzenia sytuacje, w których na pełnomocniku z urzędu spoczywa obowiązek złożenia na rzecz klienta środka zaskarżenia podlegającego opłacie, której uiszczenie stanowi przesłankę jego dopuszczalności (brak wniesienia opłaty prowadzi do odrzucenia tego środka), prowadzą często do trudności wynikających z braku woli (bądź faktycznych możliwości finansowych) strony do uiszczenia należnej opłaty, a zarazem braku jej niezbędnej współpracy w zakresie opracowania wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych (podanie informacji potrzebnych do złożenia oświadczenia obejmującego szczegółowe dane o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania osoby ubiegającej się o zwolnienie od kosztów, o którym mowa w art. 102 ust. 1 i 2 ustawy z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych²³). Wniosek o zwolnienie od kosztów strony reprezentowanej przez adwokata lub radcę prawnego złożony bez dołączenia tego oświadczenia podlega przy tym zwrotowi bez wzywania o uzupełnienie braków formalnych wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych (art. 102 ust. 4 u.k.s.c.).

IV. PEŁNOMOCNICTWO DO DORĘCZEŃ (ART. 88 I 133 K.P.C.)

Na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r. redakcja art. 88 k.p.c. uległa zmianie w ten sposób, że jego dotychczasowa normatywna treść zawierająca określenie rodzajów pełnomocnictw obejmujących umocowanie do dokonywania czynności procesowych została zamieszczona bez żadnych zmian w § 1, w § 2 ulokowano zaś dwie nowe normy odnoszące się do pełnomocnictwa do doręczeń, uznanego przez ustawodawcę *expressis verbis* za rodzaj pełnomocnictwa do poszczególnych czynności procesowych (art. 88 § 2 zd. 1 k.p.c.), które może zostać udzielone – *verba legis* – każdej osobie fizycznej.

W myśl art. 88 § 2 k.p.c. pełnomocnictwo do niektórych tylko czynności procesowych może obejmować wyłącznie upoważnienie do odbioru pism sądowych. Pełnomocnictwa takiego można udzielić każdej osobie fizycznej (pełnomocnik do doręczeń). Przyjęciu swoistej definicji kontekstowej pojęcia „pełnomocnictwo do doręczeń” towarzyszy przy tym zastąpienie używanego dotąd w art. 133 § 1 zd. 1 k.p.c. określenia „osoba upoważniona do odbioru pism sądowych” właściwym dla zunifikowanej siatki pojęciowej terminem „pełnomocnik do doręczeń”. Z dniem 1.07.2023 r. w rzeczonym obszarze osiągnięta zostanie zatem względna jednolitość terminologiczna, sprowadzająca się do konsekwentnego używania terminu „pełnomocnictwo do doręczeń” w nieomal wszystkich przepisach odwołujących się do pełnomocnictwa obejmującego swoim zakresem wyłącznie tzw. reprezentację bierną w postępowaniu (zob. art. 133 § 3, art. 610² i 610³, 626¹² i art. 1135⁵ § 1 k.p.c.)²⁴.

²³ Ustawa z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1125 ze zm.), dalej: u.k.s.c.

²⁴ Zob. jednak art. 141 § 2 k.p.c., używający w dalszym ciągu określenia „uprawniony do odbioru pism sądowych”.

Już w poprzednim stanie prawnym uznawano przy tym, że pełnomocnikiem do doręczeń (osobą upoważnioną do odbioru pism sądowych) mogą być również osoby spoza kręgu wskazanego w art. 87 k.p.c., a zatem niemające zdolności do bycia pełnomocnikiem procesowym, pod warunkiem posiadania przez nie zdolności do czynności prawnych²⁵. Trafność powyższego zapatrywania częściowo potwierdził prawodawca w dodanym do art. 88 k.p.c. na mocy nowelizacji z 9.03.2023 r. paragrafie 2, w myśl którego pełnomocnictwo zawierające upoważnienie wyłącznie do odbioru pism sądowych (*ergo* pełnomocnictwo do doręczeń) może być udzielone każdej osobie fizycznej.

Użycie w przepisie kwantyfikatora ogólnego „każdej” w odniesieniu do osób, którym można udzielić pełnomocnictwa do doręczeń, *lege non distinguente*, zdaje się jednak wskazywać, że pełnomocnictwo to może być udzielone także osobom fizycznym pozbawionym zdolności do czynności prawnych (a w konsekwencji również niemającym zdolności procesowej) bądź mającym ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Wydaje się jednak, że taka wykładnia kolidowałaby z wpisaniem w nowe brzmienie art. 88 § 2 k.p.c. założeniem, iż sam odbiór pism procesowych jest czynnością procesową (skoro pełnomocnictwo do odbioru pism sądowych jest rodzajem pełnomocnictwa do niektórych czynności procesowych). Czynności procesowe mogą być zaś podejmowane skutecznie jedynie przez podmioty mające zdolność procesową, która z kolei skorelowana jest ze zdolnością do czynności prawnych (zob. art. 65 k.p.c.).

Trzeba zatem – jak się wydaje – przyjąć, że kwantyfikator „każdej” w art. 88 § 2 k.p.c. służyć ma jedynie wskazaniu, że pełnomocnikiem do doręczeń może być każda osoba fizyczna, a więc także osoba niespełniająca wymogów z art. 87 k.p.c., o ile spełnia ogólne kryterium w postaci posiadania zdolności procesowej. Taka wykładnia mieści się w granicach językowych nowej regulacji, a zarazem odpowiada wymogom bezpieczeństwa obrotu, zapobiegając zagrożeniom wiążącym się z udzielaniem takich pełnomocnictw osobom małoletnim (w tym dzieciom, które nie ukończyły 13. roku życia) czy też ubezwłasnowolnionym całkowicie wskutek poważnych zaburzeń wyłączających lub istotnie ograniczających zdolność do kierowania własnym postępowaniem. Taka wykładnia nowego art. 88 § 2 k.p.c. chroni zatem stronę przed skutkami udzielenia pełnomocnictwa do doręczeń osobom niedającym minimalnej rękojmi przekazania pisma sądowego do rąk własnych strony. Tym samym chroni ona „na przedpolu” możliwość skutecznej obrony praw strony w postępowaniu. Pogląd ten jest również spójny z uzasadnieniem nowelizacji Kodesu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r., w którym wskazano, że „(...) pożądanę jest przyjęcie regulacji,

²⁵ Tak m.in. J. Gudowski (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, komentarz do art. 87, uw. 53; M. Michalska-Marciniak (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Art. 1–205*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, komentarz do art. 133, nb 24; A. Olaś (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz 2022*, red. P. Rylski, Legalis/el., komentarz do art. 87, uw. 20.

w myśl której pełnomocnikiem do doręczeń może być każda osoba fizyczna, a nie tylko wąski krąg osób wymienionych w art. 87 § 1²⁶.

W stanie prawnym poprzedzającym nowelizację Kodeksu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r. przyjmowano na ogół, że pełnomocnictwo do doręczeń (upoważnienie do odbioru korespondencji sądowej) nie jest pełnomocnictwem procesowym *sensu largo* w rozumieniu art. 86 i n. k.p.c.²⁷, lecz zwykłym pełnomocnictwem materialnoprawnym, które może zostać udzielone również w sposób konkludentny²⁸. Z uwagi na obecne brzmienie art. 88 § 2 k.p.c. pogląd ten wymaga zrewidowania. Skoro prawodawca uznał *expressis verbis*, że pełnomocnictwo do doręczeń jest rodzajem (egzemplifikacją) pełnomocnictwa do niektórych tylko czynności procesowych, to konsekwentnie przyjąć należy, że jest to pełnomocnictwo procesowe *sensu largo*, a ponadto że odbiór pisma sądowego lub procesowego jest sam w sobie uznawany przez prawodawcę za czynność procesową. W rezultacie stwierdzić należy również, że pełnomocnictwo do doręczeń może być skutecznie udzielone jedynie w sposób właściwy dla pełnomocnictw procesowych *sensu largo*, do których zastosowanie znajduje art. 89 k.p.c.

Reasumując powyższe uwagi, zmianę dokonaną w art. 88 i 133 k.p.c. choć stanowi ona zaledwie pewnego rodzaju korektę, a nie istotny postęp jakościowy, trzeba uznać za zasadną. Znamienne jest jednak, że nawet przy tak ograniczonej kosmetyce prawodawca nie zdołał się ustrzec błędów techniczno-redakcyjnych, które mogą doprowadzić do wątpliwości interpretacyjnych odnośnie do kręgu podmiotów mogących pełnić rolę pełnomocnika do doręczeń.

V. ORGANIZACJA SPOŁECZNA/POZARZĄDOWA JAKO PEŁNOMOCNIK PROCESOWY (ART. 87 K.P.C.)

Zmiana wprowadzona w art. 87 § 3 k.p.c. na mocy nowelizacji Kodeksu po-

²⁶ Zob. uzasadnienie projektu, s. 7.

²⁷ W literaturze wskazywano, że od pełnomocnictw procesowych w szerokim znaczeniu tego słowa odróżnić należy pełnomocnictwo do doręczeń, o którym mowa zwłaszcza w art. 88 § 2, art. 141 § 2, art. 133 § 1 zd. 1, art. 610², 610³, 626¹² oraz 1135⁵ k.p.c., a także w art. 380 ust. 2 i 3 ustawy z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 1520 ze zm.) i art. 340 ustawy z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 2309), określane również w art. 133 § 1 zd. 1 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym do 1.07.2023 r. jako upoważnienie do odbioru pism sądowych; tak m.in. A. Olaś (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 87, uw. 21. Odmiennie m.in. A. Zieliński, według którego pełnomocnictwo do odbioru pism sądowych, o którym mowa w art. 133 § 3 k.p.c., jest pełnomocnictwem do niektórych czynności procesowych w rozumieniu art. 88 k.p.c., zob. A. Zieliński (w:) A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*. Komentarz, Warszawa 2016, komentarz do art. ..., komentarz do art. 88, nb 2. Podobnie M. Michalska-Marciniak (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–205, red. A. Marciniak, Warszawa 2019, komentarz do art. 133, nb 24.

²⁸ Zob. np. postanowienie SN z 5.08.1999 r. (II CKN 509/99), OSNC 2000/2, poz. 42; M. Michalska-Marciniak (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 133, nb 8; A. Olaś (w:) *Kodeks...*, komentarz do art. 87, uw. 21.

stępowania cywilnego z 9.03.2023 r. ma charakter czysto dostosowawczy, a razem kosmetyczny. Sprowadza się ona do zastąpienia używanego w nim dotychczas terminu „organizacja społeczna” pojęciem „organizacja pozarządowa”. Zabieg ten zmierza zatem do zapewnienia spójności siatki pojęciowej Kodeksu w przedmiotowym zakresie, w ślad za zastąpieniem z dniem 3.05.2012 r.²⁹ pojęcia „organizacje społeczne” o konotacjach nawiązujących do ustroju społeczno-gospodarczego minionej (słusznie!) epoki (zob. „organizacje społeczne ludu pracującego miast i wsi”) w zasadzie synonimicznym (w języku naturalnym oraz języku prawniczym) pojęciem „organizacje pozarządowe”, ale bardziej właściwym dla liberalnych demokracji zachodnich (zob. ang. *non-governmental organizations – NGO’s*), w przepisach art. 8 i art. 61–63 k.p.c. normujących udział tych organizacji w postępowaniu cywilnym.

VI. PODSUMOWANIE

W ramach reasumpcji przeprowadzonych rozważań godzi się powrócić do postawionego w tytule tekstu pytania: reforma, deforma czy zwykłe majsterkowanie? Z całą pewnością nie można mówić o poważnej reformie rozumianej jako istotna pod względem jakościowym (a nie tylko ilościowym) zmiana stanu prawnego rozwiązująca istotne problemy praktyki sądowej, względnie zaspokajająca inne należycie zidentyfikowane potrzeby w obszarze wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych, stwarzająca tym samym uzasadnione perspektywy podwyższenia standardu realizacji prawa do sądu w postępowaniu cywilnym czy też poprawy efektywności ochrony prawnej udzielanej w tym postępowaniu. Przeciwnie – jak zasygnalizowano w pkt IV artykułu – rozszerzając zakres pełnomocnictwa procesowego o umocowanie do wniesienia skargi kasacyjnej i zastępowania w postępowaniu kasacyjnym, a w ślad za tym również zakres obowiązków pełnomocników z urzędu, prawodawca uniknął konfrontacji z realnymi i wręcz palącymi problemami wymiaru sprawiedliwości w obszarze związanym z zastępstwem procesowym, w postaci zasadniczej modernizacji systemu świadczenia pomocy prawnej z urzędu w postępowaniu sądowym (w tym jej należytej integracji z systemem przedsądowej pomocy prawnej ustanowionym na mocy ustawy z 5.08.2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej³⁰) oraz wynagradzania pełnomocników świadczących tę pomoc, a także podnoszoną od dekad potrzebą znaczącego poszerzenia przymusu adwokacko-radcowskiego w postępowaniu cywilnym.

Wprowadzone zmiany mają charakter zbyteczny (art. 91 pkt 1 k.p.c.), szkodliwy (art. 118 § 2 k.p.c.), względnie zbliżony do zabiegów kosmetycznych – w dodatku nie zawsze w pełni udanych (zob. sformułowanie art. 88 § 2 k.p.c.

²⁹ Na mocy ustawy z 16.09.2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. nr 233 poz. 1381).

³⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 945.

generujące pole do wątpliwości co do kręgu podmiotów zdolnych do bycia pełnomocnikiem do doręczeń). W analizowanym w niniejszym tekście zakresie można zatem mówić o swoistym „majsterkowaniu” – działaniu w dużym stopniu pozorowanym, a na pewno nieprzynoszącym istotnych pod względem jakościowym zmian wyczekiwanych od dawna przez wielu przedstawicieli zawodów prawniczych zaufania publicznego, nauki prawa procesowego cywilnego, a korzystnych dla wszystkich interesariuszy (w tym „użytkowników” systemu wymiaru sprawiedliwości będącego jedną z newralgicznych usług publicznych świadczonych przez państwo), ze szczególnym uwzględnieniem obywateli i innych podmiotów dochodzących ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym.

ABSTRACT

adw. dr hab. Andrzej Olaś

Doctor habilitated of laws, assistant professor, Department of Civil Procedure, Faculty of Law and Administration, Jagiellonian University in Cracow, advocate.

Reforming, deforming or merely tinkering? Remarks against the background of changes in the rules on representation in court proceedings introduced by amendments to the Code of Civil Procedure of 9 March 2023

The article discusses changes in the regulation of powers of attorney for litigation as implemented by the amendments to the Civil Procedure Code, adopted on 9 March 2023. These changes concerned several issues, including those of significant importance from the point of view of the civil procedural law system and court practice, such as the scope of the power of attorney chosen by the party, the duration of the power of attorney and the related scope of duties of the attorney appointed by the legal aid service, issues related to the power of attorney for service of process, as well as purely cosmetic (terminological) changes. However, all of these changes cannot be considered part of a real reform of civil procedural law, as they leave aside the key elements from the point of view of effectiveness of the right to a fair trial in civil proceedings, such as the scope of the parties' mandatory representation by a professional attorney and, in connection with it, the system of legal aid provided ex officio, including the model of remuneration of attorneys providing such legal aid.

Keywords: *power of attorney for litigation, scope of power of attorney for litigation, power of attorney for service of process, mandatory representation by a professional attorney in civil proceedings, legal aid system*

adw. dr hab. Andrzej Olaś

Doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt, Zakład Postępowania Cywilnego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, adwokat.

ORCID: 0000-0002-2295-8645

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

- Broniewicz Witold** (w:) **W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki**, *Po-
stępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2014
- Derlatka Joanna**, *Odmowa wniesienia skargi kasacyjnej przez adwokata
z urzędu w świetle orzecznictwa ETPCz w sprawach polskich*, Przegląd
orzecznictwa, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010/3
- Ereciński Tadeusz**, *Kilka refleksji o przymusie adwokacko-radcowskim* (w:)
XX lat samorządu radców prawnych. Księga jubileuszowa, red. J. Żuław-
ski, Warszawa 2002
- Ereciński Tadeusz**, *Ocena skutków nowelizacji Kodeksu postępowania cy-
wilnego z 4.07.2019 r.* (w:) *Praktyka wobec nowelizacji postępowania
cywilnego. Konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzusi,
Warszawa 2021
- Feliga Przemysław** (w:) **Uliasz Marcin, Feliga Przemysław**, *Ustawa
o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. Komentarz*, Warszawa 2020
- Gołąb Stanisław**, *O pełnomocnikach w procesie cywilnym*, „Palestra”
1938/10
- Gonera Katarzyna** (w:) *Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych.
Komentarz*, Warszawa 2011
- Górski Antoni**, *Uwagi o sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości przez
Sąd Najwyższy* (w:) *Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa
ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz,
Warszawa 2011, t. 2
- Gudowski Jacek**, *Kodeks postępowania cywilnego A.D. 2022. Esej o post-
modernizmie, obskurantyzmie prawnym i niekompetencji*, „Przegląd
Sądowy” 2023/2 (przedruk z *Non Omne Quod Licet Honestum Est.
Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profe-
sora Wojciecha Jana Katnera*, red. S. Byczko, A. Kappes, B. Kucharski,
U. Promińska, Warszawa 2022.
- Gudowski Jacek** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Po-
stępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016

- Gudowski Jacek**, *Tradycja, postęp i coś jeszcze. Czy Konstytucja uratuje Kodeks postępowania cywilnego?* (w:) *Konstytucyjne aspekty procesu cywilnego*, red. A. Orzeł-Jakubowska, T. Zembrzuski, Warszawa 2023
- Iaroslawska Marianna**, *Obligatoryjne zastępstwo procesowe środkiem ochrony stron w kontradyktoryjnym postępowaniu opartym na systemie prekluzji*, „Polski Proces” 2023/1
- Jarocho Andrzej**, *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym, czyli od przyprawców do gwarantów profesjonalizmu procesowego* (w:) *Tajemnica adwokacko-radcowska i notarialna oraz inne środki ochrony zaufania w postępowaniu cywilnym*, red. S. Cieślak, Warszawa 2022
- Kaliński Robert**, *Treść i zakres pełnomocnictwa procesowego*, „Palestra” 2011/1–2
- Korzonek Jan**, *Przymus adwokacki w kodeksie postępowania cywilnego*, „Głos Prawa” 1931/2
- Mamiński Marcin**, *Odmowa sporządzenia skargi kasacyjnej przez profesjonalnego pełnomocnika po nowelizacji k.p.c.*, „Monitor Prawniczy” 2010/17
- Markiewicz Krystian**, *Podmiotowe i przedmiotowe granice pełnomocnictwa w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Przegląd Sądowy” 2010/1
- Michalska-Marciniak Monika** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Art. 1–205, red. A. Marciniak, Warszawa 2019
- Mról-Szarmach Dominika**, *Interes prawny w zaskarżeniu orzeczenia w cywilnym postępowaniu rozpoznawczym*, Warszawa 2020
- Olaś Andrzej**, *Kilka uwag o przymusie adwokacko-radcowsko-rzecznikowskim w postępowaniu w sprawach własności intelektualnej*, „Monitor Prawniczy” 2021/20
- Olaś Andrzej** (w:) *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz 2022*, red. P. Rylski, Warszawa 2022, Legalis/el.
- Olaś Andrzej**, *Zarzut braku interesu prawnego w zaskarżeniu orzeczenia*, (w:) *Zarzuty apelacyjne w procesie cywilnym*, red. M. Rzewuski, Warszawa 2023
- Rylski Piotr**, *Orzekanie o wynagrodzeniu pełnomocnika z urzędu w postępowaniu cywilnym – uwagi de lege ferenda*, „Radca Prawny” 2022/2
- Sychowicz Marek**, *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1996/7–8
- Walasik Marcin**, *Intertemporalna reguła kontynuacji w prawie procesowym cywilnym* (w:) *Proces cywilny. Nauka – Kodyfikacja – Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzycyk, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012

- Walasik Marcin**, *Intertemporal solutions in law of civil procedure (w:) The intertemporal problems – polish legal perspective*, red. J. Mikołajewicz, A. Godek, W. Szafrański, Poznań 2017
- Zembrzuski Tadeusz**, *Kilka uwag o przymusie adwokacko-radcowskim w postępowaniu przed Sądem Najwyższym po nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*, „Przeгляд Sądowy” 2006/1
- Zembrzuski Tadeusz**, *Względny przymus bezwzględny, czyli pełnomocnik procesowy w sprawach własności intelektualnej (w:) In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęglowski, R. Poździk, Warszawa 2022
- Zembrzuski Tadeusz**, *Zaufanie strony a odmowa sporządzenia przez pełnomocnika nadzwyczajnego środka zaskarżenia (w:) Tajemnica adwokacko-radcowska i notarialna oraz inne środki ochrony zaufania w postępowaniu cywilnym*, red. S. Cieślak, Warszawa 2022
- Zembrzuski Tadeusz**, *Zwolnienie strony od kosztów sądowych oraz pełnomocnictwo procesowe w postępowaniu kasacyjnym*, „Palestra” 2009/3–4
- Zieliński Andrzej**, *Przepisy o pełnomocnikach procesowych po nowelizacji KPC*, „Monitor Prawniczy” 2004/17
- Ziemiński Zygmunt**, *Logika praktyczna*, Warszawa 2004